

Bács Zoltán¹

A terrorizmus egyes latin-amerikai ideológiai támaszai²

Some Ideological Views Supporting Terrorism in Latin America

Latin-Amerikában – a szubkontinens sajátos történelmi helyzete miatt – a terrorizmus ott kialakult formája többfajta ideológiai bázisra is támaszkodik. Egyszerre van benne a spanyol korona ellen vívott függetlenségi harcok hagyománya, az amerikai dominancia és hegemonizmus elleni ellenzenv, a marxista–leninista behatolási kísérletek elutasítása és az ezekre adott sajátos, populista válasz. A szubkontinens társadalmi tudatának formálásában és formálódásában minden korban rendkívüli jelentősége van a Római Katolikus és Apostoli Anyaszentegyháznak.

Kulcsszavak: függetlenség, Amerika-ellenesség, USA katonai doktrínája, marxizmus, leninizmus, populizmus, lázadó egyház

Due to the specific historic situation of Latin America, the terrorism formed and emerged there has different ideological grounds. One can find the traces of the anti-colonial wars for independence against Spain, the antipathy to the American hegemony and dominance, the refusal of the Marxist and Leninist attempts to penetrate onto the subcontinent and the specific populist reactions to all these views. The Roman Catholic and Apostolic Church has always an important role in the formation of the social conscience of Latin America.

Keywords: independence, Anti-Americanism, U.S. military doctrine, Marxism, Leninism, populism, rebel church

¹ Dr. Bács Zoltán a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Terrorrelhárítási Tanszékének szakoktatója. E-mail: bacs.zoltan.gyorgy@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3454-9539>

² A tanulmány alapja a szerző *Terrorizmus és kábítószerek-kereskedelem Latin-Amerikában 1980 és 2019 között* című doktori értekezése.

1. Bevezetés

Terrorista vagy szabadságharcos? Forradalmár vagy államellenes összeesküvő? A haladás apostola vagy felforgató? Gerilla vagy útonálló? A klasszikus válasz a kérdésre abból indul ki, hogy honnan nézzük. Ha a fennálló rend szempontjából tekintjük, akkor minden eszme és annak minden képviselője, aki nem pusztán ellenérzéssel viseltet a rend intézményeivel és képviselőivel szemben, de cselekvő módon, parlamenten kívüli eszközökkel igyekszik elérni a rend megváltoztatását, de legalábbis olyan eszméket terjeszt, amelyek célul tűzik a kialakult politikai, társadalmi és gazdasági rend és az annak alapját képező társadalmi viszonyok megváltoztatását: terrorista, felforgató, államellenes összeesküvő. Miért? Mert a fennálló rend saját értékítélete szerint önmaga a haladás letéteményese, az általa képviselt koncepció és az azt megvalósító politika a legcélravezetőbb, a társadalom egészének érdekét maradéktalanul szolgáló fejlődési program. Ennek megfelelően az egész társadalomnak nem lehet más célja, mint ennek az irányvonalnak a követése, megvalósítása, és aki ezt kritizálja vagy elveti és ellene fellép, az az egész társadalommal szemben áll, tehát leküzdendő, felszámolandó, megsemmisítendő. Vészjóslóan ismerős, tipikusan diktatórikus helyzetkép. Antidemokratikus helyzetre – a diktatúrák által általánosan kialakított belső erőviszonyok miatt – klasszikus értelemben vett demokratikus válasz nem adható. A társadalom többsége el van zárva a tényleges politikai – demokratikus – alternatíváktól. Ebben a helyzetben a változás útja az erőszak a fennálló hatalom vezetői és más képviselői, illetve intézményei ellen, vagyis a terrorizmus. Ez a fajta terrorizmus nem feltétlenül forradalmi. Lehetséges, hogy úgynevezett „palotaforradalomról” (lásd még: puccs, államcsíny) van csak szó, amely a politikai, társadalmi és gazdasági rendet nem érinti, hanem pusztán a kormány, a vezetők leváltásával, új vezetési stílus alkalmazásával kívánja a felgyülemlett problémákat megoldani.

Most nézzük a másik oldalról. A fennálló rendszerrel szemben álló, az ellen harcot indító személy vagy csoport nem okvetlenül forradalmár a szó „rendszerelváltó” értelmében, hiszen nem feltétlenül a társadalmi-gazdasági rendet akarja megváltoztatni, hanem esetleg csak a kormányt felváltani egy másikkal. A harc sajátossága, hogy mindig kisebbségi helyzetből indul. Ennek egyenes következménye, hogy a harcot kezdeményezők szempontjából a kormányzat, illetve a rendszer intézményei és képviselői ellen alkalmazott terror mindig igazolt, igazságos, hiszen ők is abban a meggyőződésben élnek, hogy az ő eszméjük testesíti meg a társadalom többsége számára kívánatos jövőt. Értelmezésükben a terror nem pusztán harci taktika, de kommunikációs eszköz is, amely segít újabb csoportok, tömegek meggyőzésében, „öntudatra ébresztésében”, hogy ők is vállalják a küzdelmet. Az ő szemükben a hatalom képviselői a leküzdendő ellenség, és nem ellenfél, ennek minden következményével. De vajon mi a megítélése a hatalom támogatóinak? Ők is megsemmisítendő ellenséges erők, ahogy a diktatúrákban a rendszerellenes mozgalmak támogatói, vagy olyanok, akikkel szemben nincs szükség a terror alkalmazására, ha nem harcolnak az új rend ellen? Vajon mi az, ami a társadalom legszélesebb köreinek érdekeit, a tényleges fejlődést szolgálja? A diktatórikusan szabályozott társadalom, amelyben a diktatúrák lényegéből fakadóan egy kisebbségi érdekcsoport az adott körülmények között elérhető fejlődés kedvezményezettje, vagy a többség számára nagyobb felelősséget és ugyanakkor nagyobb

lehetőségeket is rejtő elitváltás egy azonos társadalmi-gazdasági rendszeren belül, de nem feltétlenül békés úton, hanem inkább – esetleg csak – korlátozott erőszak alkalmazásával? Vajon egy diktatúra elleni terror a hatalom megragadása után nem válik-e szintén diktatúrává, képes-e átnőni egy demokratikus kormányzásba? Vajon fenntartható-e a fennálló társadalmi-gazdasági rend, vagy feltétlenül szükséges-e a forradalmi változás? Vajon minden forradalom, amit az abban részt vevők forradalomnak neveznek, valódi forradalom? Úgy gondolom, ezekre a kérdésekre csak az egyes politikai célokat támogató ideológiák vizsgálata alapján lehet válaszolni. Célszerű tehát a teljesség igénye nélkül megemlíteni a terrorizmus latin-amerikai kialakulására és működésére legnagyobb hatást gyakorló eszmerendszereket.

2. A függetlenségi gondolat

Latin-Amerikában a spanyol, az angol és a portugál koronát képviselő, hivatalos „kormányzati” gyarmatosítók – civil tisztviselők, a gyarmati adminisztráció képviselői, katonák és papok, vagyis a teljes katolikus egyház,³ valamint az általuk foglalkoztatott nem hivatalos fegyveresek – már az őshonos civilizációk meghódításának korai stádiumában, az együttműködést elutasító fejedelmek (a caciquék) hatalmának megtörésével hatékony elnyomó-rendfenntartó és gazdasági „számtartó” rendszert hoztak létre. Az uralkodók és családjaik fizikai megsemmisítése a gyarmati kor hanyatló időszakában, gyakorlatilag a Túpac Amaru II. vezette felkelés után jelent meg. Ez megnehezítette, illetve teljesen ellehetetlenítette valamennyi őshonos kultúra számára az idegen hatalomtól való megszabadulást, a saját önrendelkezés visszaállítását. A leigázottságból, a gyarmati közigazgatás és rendfenntartó-elnyomó rendszer rendkívüli erőszakosságából adódóan a hagyományokhoz való visszanyúlásra, azok újraélesztésére, a korábbi törzsi hierarchia és privilégiumaik helyreállítására nem volt reális esély. Ilyen feltételek között nem merült, nem merülhetett fel a korábbi állapotok irányítási rendszerén való, saját erőforrásokon és képességeken alapuló túllépés igénye sem. A gyarmatokon a gyarmattartók dominanciájának megszilárdulásával a legtöbb, amire vágyhattak, a beszolgáltatási kötelezettségek, az adóterhek csökkentése lehetett, ám ennek sem volt sok esélye.

Ugyan az első nagyobb felkelés a gyarmatosítók és intézményeik ellen csak 1780-ban tört ki a perui alkirályságban, az ezt megelőző két és fél évszázad sem telt nyugodtan. Az Andok-térség mint a szubkontinens meghódításának, a feltételezett, majd megtalált arany megszerzésének legfontosabb iránya alapvető jelentőségű volt a hódítók szempontjából, ezért a gyarmatosítás valamennyi technikai módszere, az erőszak, a kifosztás és a hittérítés itt koncentráltan jelentkezett, annak minden következményével együtt. A területet kizárólag a spanyolok uralták, míg a térség más részein a portugál, a brit, a holland és a francia korona is jelen volt. A 18. század végi, a II. Túpac Amaru által vezetett megmozdulások központi gondolata az identitás

³ Az anglikán egyháznak a gyarmatosításban és a gyarmatbirodalom fenntartásában játszott szerepéről lásd részletesen Rowan Strong: *Anglicanism and the British Empire, c. 1700–1850*. Oxford, Oxford University Press, 2007.

és ezzel az indián elit megerősítése és a gazdasági terhek, a beszolgáltatások és adók csökkentése, a társadalmi, spirituális, vallási alávetettség visszafordítása volt.⁴

II. Túpac Amaru kezdeményezése, hírneve a 20. századi latin-amerikai terrorista-szervezetek között merül fel majd újra, amikor az 1960–70-es években Uruguayban Raúl Sendic és José Mujica vezetésével létrejön a *Movimiento de la Liberación Nacional – Tupamaros* (MLN-T), illetve Peruban az 1980-as évek elején megalakul a *Movimiento Revolucionario Túpac Amaru* (MRTA).

Ha végignézzük a II. Túpac Amaru vezette felkelés után 30 évvel, 1810-től kibontakozott függetlenségi háborúk és az azt követő 200 év meghatározó eszméit, néhány érdekes felfedezést tehetünk. Folyamatosan, gyakorlatilag töretlenül jelen van a függetlenség elérésének célja, először a spanyol koronától, majd az Amerikai Egyesült Államoktól, miközben az egyes gyarmatok harcainak eredményeképpen függetlenné váló, egyre inkább nemzetállami jelleget öltő országok eljutnak a bolívari kontinentalizmus eszméjétől a nemzetállami elkülönülésig.⁵ Így válik érthetővé, hogy egy kontinensen belül hogy lehet négy kiemelkedő hadvezér – Simón Bolívar, José Artigas, Bernardo O’Higgins és José de San Martín –, akiket egyaránt a „Felszabadító” néven emlegetnek; Venezuelában, Uruguayban, Chilében és Argentínában.

3. Az Amerika-ellenesség mint ideológiai alap

A nemzetállamok megjelenése természetes módon, az eltérő fejlettségi szint, természeti adottságok, társadalmi összetétel és a függetlenségi háborúk öröksége miatt is együtt jár az egymás közötti rivalizálással, a regionális vagy kontinentális vezető szerepért folyó küzdelemmel. Az Amerikai Egyesült Államok 1823-ban meghirdette a Monroe-doktrínát, majd valamivel több mint két évtizeddel később az USA megvívta első területszerző háborúját Mexikó ellen.⁶ Ebben az 1846 és 1848 közötti

⁴ Anderle Ádám: *Vihar a Sierrában*. Budapest, Gondolat, 1981. 95–127. Túpac Amaru remélte, hogy a hódítók önként elhagyják a korábbi inka birodalom és az újjászületés utolsó reményét megtestesítő Vilcabamba területét. Ezek a remények II. Túpac Amaru 1781-es kivégzésével, majd a bennszülött elit fizikai megsemmisítésével foszlottak végleg szerte.

II. Túpac Amaru volt az első, aki ugyan még nem vitte végig a gyarmatosítók elleni harcot, ám megteremtette a nemzetté váláshoz szükséges széles körű, majdnem teljes társadalmi összefogás alapjait. Az, hogy a gyarmatokon élők érdekében felvállalta a fegyveres harcot a monarchia ellen, illetve saját magát tette meg politikai és katonai vezetőnek, továbbá az alkirályság területén élő valamennyi csoport és réteg érdekeit képviselte, ideértve a néger rabszolgákat is, azt jelenti, hogy a gyarmattartóktól való függetlenség eszméje, ami hamarosan antikolonializmusként is ismertté válik, már gyökeret vert a területen.

⁵ A függetlenedési folyamatról részletesen lásd Domingo Lilón et alii: *Latin-Amerika, 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, 2013, továbbá a 2010-ben Szegeden rendezett tudományos konferencia anyagaiból készült Anderle Ádám (szerk.): *Latin-Amerika: A függetlenség útjai. Bicentenario, 1810–2010*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2012, benne többek között Jancsó Katalin: *Indiánkérdés a független Latin-Amerikában*. 31–44.; Pólyi Csaba: *A függetlenedés brazil útja: okok és következmények*. 67–76.; Szilágyi Ágnes Judit: *Változatok a függetlenségre: Argentína, Paraguay, Brazília, Uruguay*. 77–86. és Horváth Gyula: *Függetlenség Mexikóban és Brazíliában*. 87–98. című tanulmányait.

⁶ Az sem mellékes, hogy a Monroe-doktrína létrejöttének oka abban a korban, amikor azt James Monroe elnök a Kongresszushoz intézett éves üzenetében, 1823. december 2-án meghirdette, még nem az Amerikai Egyesült Államok területszerző és befolyásnövelő politikája volt, hanem az a félelem, amiben az USA-val osztozott Nagy-Britannia is, nevezetesen, hogy a korábbi gyarmatosító országok, de különösen Spanyolország,

háborúban szerezte meg Utah, Új-Mexikó és Kalifornia területét, mintegy 2 millió km²-t.⁷ Az a tény, hogy a Monroe-doktrína vagy Monroe-elv az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai stratégiájának alapelvevé vált, és az is maradt, némi változással a mai napig, vagyis már majd' 200 éve, alapvetően meghatározta a szubkontinens különböző társadalmi csoportjaiban megjelenő mozgalmak célját, jellegét, illetve eszközeit és módszereiket.

Sajátos szerepet játszik az Amerika-ellenes beállítottság alakulásában III. Napóleon francia uralkodó agressziója és Mexikó elleni háborúja 1862 és 1867 között, amivel a mexikói trónra segítette Miksát, Ferenc József öccsét. Ugyan a Monroe-elv alapján az Amerikai Egyesült Államok jogot formálhatott volna a katonai beavatkozásra, formailag az európai hatalmak gyarmatosítási kísérletének visszaverésére, de az éppen zajló polgárháború (1861–1865) nem tette lehetővé a tényleges beavatkozást. Amikor az osztrák–porosz háború miatt 1867 elején III. Napóleon hirtelen kivonta seregeit Mexikóból, Miksa és a császárság sorsa megpecsételődött. A majdnem kétszeres számbeli fölénybe került, Juárez elnök vezette mexikói csapatok Querétaronál legyőzték Miksa csapatait, foglyul ejtve őt és tábornokait. Az, hogy a mexikói csapatok külföldi segítség nélkül képesek voltak történelmi győzelmet aratni, rendkívüli módon megerősítette a mexikóiak önbizalmát és USA-ellenességét.

A 19. század első harmadában a Latin-Amerikán végigsöprő függetlenségi harcok még nem érintették Kuba gyarmati helyzetét. 1892. április 10-én a kubai politikus és író, José Martí, New Yorkban bejelentette Kuba Forradalmi Pártjának (*Partido Revolucionario de Cuba*) megalakulását, azzal a céllal, hogy fegyveres harc útján kivívja a spanyolokkal szemben a sziget függetlenségét. A 2017-es évforduló alkalmából a *Público* spanyol hírportál ezt írta:

„Fő célja Kuba függetlenségének elérése volt, de határozottan síkra szállt egész Latin-Amerika tényleges függetlenségéért, az Amerikai Egyesült Államok hatalmi vágyainak megfékezéséért. Martí figyelmeztetett, hogy nem olyan köztársaságot akar létrehozni, amelyben az emberek gazdagsága lenne jogaik alapja, ahol több joggal rendelkezne az, akinek nagyobb vagyona van.”⁸

A fegyveres harc 1895-ben kezdődött. A küzdelemben 1898-ban beavatkozott az Amerikai Egyesült Államok is, amikor formálisan az amerikai állampolgárok védelme érdekében a Havannai öbölbe küldte a USS Maine csatahajót. A fedélzeten bekövetkezett robbanás ürügyet szolgáltatott a hadüzenetre. Az USA fegyveres erői a Fülöp-szigetektől kezdve

---

illetve a feltörekvő Oroszország megpróbálhatják az éppen hogy felszabadult spanyol gyarmatokat a saját uralmuk alá hajtani.

⁷ Texas területe már 1835-ben kikiáltotta függetlenségét, és az 1836-os velascói szerződések után szuverén köztársasággá alakult. Kilenc évvel később, 1845-ben pedig az Amerikai Egyesült Államok tagállamai közé fogadta Texast. Texas Mexikótól való elszakadásáról részlesen lásd Kökény Andrea: *The Relations between the Texas Republic and Mexico: The Santa Fe Expedition. Acta Hispanica – Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Acta Hispanica Supplementum*, II. (2020), 15–24.; Kökény Andrea: *Diplomáciai siker vagy a „sorstól rendelt küldetés”? Texas és Oregon csatlakozása az Amerikai Egyesült Államokhoz. In Horváth Emőke – Lehoczki Bernadett (szerk.): Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok: Amerika a XIX–XXI. században*. Budapest, L'Harmattan, 2019. 77–92.

⁸ 125 años de la fundación del Partido Revolucionario Cubano. *Público*, 2017.

Guam szigetén át Kubáig minden ütközetben legyőzték a spanyolokat, és Kubában is kiragadták a remélt győzelmet a kubaiak kezéből. A Puerto Ricó-i békeszerződésben így vesztette el utolsó gyarmatait Spanyolország, és így lépett a helyébe az Amerikai Egyesült Államok.⁹ Kubában amerikai kontingens maradt, amelynek jelenlétét az 1901-ben elfogadott úgynevezett „Platt-módosítás”, vagy „Platt-cikkely”, illetve az azt szóról szóra átvevő 1901. decemberi Kubai Alkotmány törvényesítette. Martí pártjának jelentősége abban áll, hogy először jön vele létre olyan politikai szervezet, amely kifejezetten a fegyveres harc vezetését, a szigetország fegyveres felszabadítását és forradalmi átalakítását tűzte ki céljául. Megjegyzendő, hogy az 1959-ben győztes, Fidel Castro vezette kubai forradalom után létrejött, folyamatosan egyre inkább és egyre erősebben szovjet befolyás alatt álló rendszer, követve a permanens forradalom lenini eszméjét,¹⁰ a fegyveres, felszabadító harcban játszott élcsapat José Martí örökségeként dogmatizált szerepét hosszú ideig fenntartotta, sőt továbbfejlesztette.

Castro olvasatában a permanens forradalom nem a demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba való folyamatos átmenetet jelentette, hanem a szocialista forradalom más, az „amerikai imperializmus által elnyomott”, latin-amerikai és afrikai, elsősorban mezőgazdasági jellegű országokba való exportját, ahogy ezt Bolívia, Grenada, Kongó és Angola példája is mutatta. A kubai értelmezésben a forradalom exportja már az 1960-as években összefonódott az épp kialakulófélben lévő terror-szervezetek, latin-amerikai és közel-keleti „felszabadítási mozgalmak” támogatásával, illetve a gerilla-hadviselés mint az aszimmetrikus hadviselés formájának propagálásával, elősegítésével.¹¹

„Az aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus kihívásokhoz kapcsolható tevékenység, amikor a végrehajtók – esetenként saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai akciókat, általában a magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus kihívások olyan, nem hagyományos vagy nem költséges, ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése vagy azokkal való fenyegetés és az információs hadviselés). [...] A terrorizmus elleni küzdelem egy sokszorosán átgondolt elmélet alapján álló komplex gyakorlati tevékenységrendszert jelent, amelyben fontos szerep hárul a fegyveres erőkre, a bűnüldöző, felderítő, katasztrófavédelmi, rendvédelmi stb. szervezetekre. A terrorizmus elleni háború sok tekintetben emlékeztet a partizán-, valamint a gerillaellenes – mai modern kifejezéssel élve, a felkelők elleni – háborúra. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a partizán- és gerilla-hadviselésben fellelhető emberiességi vonások, a hadijog bizonyos elemeinek tiszteletben tartása racionális vonások, de mindezek

⁹ Anderle Ádám: *Kuba története*. Budapest, Akkord, 2004. 55–57.

¹⁰ Лásд В. И. Ленин: *Полное Собрание Сочинений*. Том. 33. *Государство и революция*. Издательство политической литературы. 1969.

¹¹ Érdekes megfigyelni, hogy az Iszlám Állam tevékenységéhez kapcsolódóan hogyan jelenik meg az aszimmetrikus harc eljárássok igénye a terror eszközeivel összekapcsolva. Erről bővebben olvasható: Kovács Márk Károly: Gerilla-hadviselés és a terrorizmus kapcsolatrendszer napjainkban. *Hadtudományi Szemle*, 12. (2019), 1. 101–116.

hiányoznak a terrorcselekmények eltervezőinek és végrehajtóinak eszköztárából. A klasszikus értelemben vett háborúk elmélete csak részben igaz a terrorizmushoz kapcsolódó hadviselési formákra.”¹²

A „felszabadító mozgalmaknak” nyújtott kubai támogatás elvének és gyakorlatának kialakítása során Castróék nagy figyelemmel olvasták a Mao Ce-tung által a partizánháborúról és annak a forradalom kivívásában játszott szerepéről írottakat. A kubai támogatás hatékonyságával kapcsolatban némi szakzsmussal elmondható, hogy ugyan Mao műveit olvasták és alkalmazták, de Szun-ce műveit alighanem figyelmen kívül hagyták. Ugyanis Szun-ce az i. e. 6–5. században ezt írta: „Ezért azt mondják, hogy a győzelem feltételei megismerhetők, de nem (mindig) lehet kialakítani őket.”¹³ A kubai kormány a fent említett tevékenységét egészen a közelmúltig, még a Szovjetunió felbomlása után is fenntartotta. A fentiek alapján azonosítható az USA-ellenesség mint a terrorizmus latin-amerikai ideológiai támaszának egyik legjelentősebb verziója, amely eltérő módon, időben és formában, de valamennyi latin-amerikai országra kihatott: a militáns antiimperializmus.

Visszatérve még az amerikai politika hatására a latin-amerikai országok között, meg kell említeni, milyen szerepet játszott Washington a Panamai Köztársaság létrejöttében. Az Amerikai Egyesült Államok folyamatosan figyelemmel kísérte a panamaiaknak a 19. század első feléig visszanyúló önállósulási törekvéseit. 1903-ban, miután már Kubában Washington számára kedvező feltételekkel sikerült a politikai, gazdasági és katonai jelenlétet stabilizálni, az amerikai politika kihasználta, hogy 1903-ban a panamaiak újabb kísérletet tettek a Nagy-Kolumbiából való kiszakadásra. A panamaiak mellé állva elérték, hogy a korábban a kolumbiai kormány által elutasított megállapodásnál jelentősen kedvezőbb feltételekkel alakíthassák ki kereskedelmi, gazdasági, politikai és katonai infrastruktúrájukat a csatorna térségében.¹⁴ Jellemző, hogy ugyan Panama hivatalos pénzneme a balboa, de valós fizetőeszközként az amerikai dollárt használják. Erről 1985-ben személyesen is volt alkalmam meggyőződni.

4. Az Amerikai Egyesült Államok Latin-Amerika-politikája: a befolyás intézményesítése

Az Amerika-ellenességgel mint jelenséggel és politikai befolyást gyakorló tényezővel összefüggésben alapvető jelentősége van az Amerikai Egyesült Államok Latin-Amerika-politikája, ezen belül a katonapolitikai aspektusok vizsgálatának a II. világháború után. Ennek egyik legjelentősebb eseménye a Riói szerződés aláírása, 1947. szeptember 2-án. A szerződés a nem sokkal korábban meghirdetett Truman-doktrína gyakorlati megvalósítását jelentette. A dokumentum, ahogy az a hivatalos megnevezéséből – Amerikaközi

¹² Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus és a gerilla hadviselés azonosságai és különbségei. *Hadtudomány*, 24. (2014), 1. 127.

¹³ Szun-ce: *A háború művészete*. Budapest, Helikon, 2015. 17.

¹⁴ Részletesen Horváth Marcell: *A Panama-csatorna szerződésék avagy egy kis nemzet küzdelmei az önállóságért*. Budapest, Dialóg Campus, 2011.

Szerződés a Kölcsönös Segítségéről (*Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca* – TIAR) – is látható, alapvetően katonai jellegű.¹⁵ A világháború befejezése után létrejött első katonai szervezatként jogi és működési modellként szolgált a két évvel később, 1949-ben létrejött Észak-Atlanti Szerződés Szervezetéhez, vagyis a NATO-hoz.

A latin-amerikai védelmi, katonai együttműködés következő jelentős lépése volt a Bogotái nyilatkozat aláírása, amellyel a katonai együttműködési struktúra mellé felzárkózott egy politikai szervezet is. Ezekkel a jogi és intézményi keretekkel, illetve az azokban rögzített eszközökkel és lehetőségekkel, valamint az együttműködés gazdasági pénzügyi alapjainak hozzárendelésével kiteljesedett az Amerikai Egyesült Államoknak még a 20. század 1930-as éveiben megkezdett és folyamatosan épített katonapolitikai és védelmi együttműködési hegemoniája a szubkontinensen.¹⁶

A Latin-Amerika iránti érdeklődés első jelei az amerikai kül- és katonapolitikában az 1936-os, Buenos Airesben tartott Amerikai-közi békekonferencia után jelentek meg.¹⁷ Ezt követően indult meg a katonai együttműködési programok kidolgozása, valamint a katonai külképviseleti hálózat kiépítése is a térségben, ellensúlyozandó, illetve háttérbe szorítandó a már jelentős kapcsolati rendszerrel rendelkező európai hatalmak – köztük a tengelyhatalmak – jelenlétét.¹⁸

5. Az amerikai katonai doktrína a II. világháború időszakában

Az Amerikai Egyesült Államoknak a világháború során érvényes latin-amerikai katonai doktrínáját 10 pontban foglalja össze Fischer Ferenc könyve. Ezek közül néhányat mint a mai nap is meghatározó, stratégiai jellegű, gyakorlati alapvetést érdemes megemlíteni:¹⁹

1. az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése, 1941. december 7-e előtt Washington leginkább arra törekedett, hogy a Panama-csatorna mint stratégiai szállítási útvonal, illetve a Keleti Part, a Karib-térség és a csendes-óceáni amerikai területek, valamint az Egyesült Államok és Latin-Amerika közötti összeköttetés egyik legfontosabb és egyben leginkább támadható területe

¹⁵ A Riói szerződést az alábbi országok írták alá: az Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Bahamák, Brazília, Bolívia, Chile, Kolumbia, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haití, Honduras, Kuba, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Trinidad és Tobago, Uruguay és Venezuela. A szerződésből kilépett: Mexikó, Kuba, Nicaragua, Ecuador és Bolívia, Peru és Venezuela. Caracas 2019-ben visszatért a szervezetbe J. Guaidó ideiglenes kormányzása idején.

¹⁶ A témáról bővebben olvasható Fischer Ferenc: *El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile 1885–1945: Ensayos*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 1999. című művének XV. fejezetében „La política militar de los Estados Unidos hacia América Latina durante y después de la II. Guerra Mundial” (Az Egyesült Államok Latin-Amerikával kapcsolatos katonapolitikája a második világháború alatt és azt követően) fejezetcím alatt, a 247–265. oldalakon.

¹⁷ Nelson Minello: El sistema interamericano de defensa. Las relaciones interamericanas con las Fuerzas Armadas de América Latina. *Chile-América*, (1978), 41–42. 89. és Philip B. Taylor: Hemispheric Defense in World War II. *Current History*, 56 (1969), 334. 333–339. Idézi: Fischer (1999) i. m. 248–249.

¹⁸ Fischer (1999) i. m. 249.

¹⁹ Fischer (1999) i. m. 250–253.

ne kerüljön a tengelyhatalmak látókörébe mint lehetséges célpont.²⁰ A Pearl Harbor elleni japán támadás, vagyis az USA hadba lépése után az amerikai kül- és katonapolitika igyekezett elérni, hogy a latin-amerikai országok szakkítsák meg kapcsolataikat a tengelyhatalmakkal, Japánnal, Németországgal és Olaszországgal, de nem várta el, hogy a Déli Kúp országai is hadba szálljanak. Megjegyzendő, hogy néhány évvel később, a koreai háború idején Washington kifejezetten azon volt, hogy a latin-amerikai szövetségesek vegyenek részt harci cselekményekben, küldjenek kontingenseket a Koreai félszigetre.

2. A II. világháború és az azt követő konfliktusok felértékelték Latin-Amerika szerepét, hiszen az amerikai hadiipar számára alapvető jelentőségű stratégiai nyersanyagok nagy mennyiségben és olcsón hozzáférhetőek voltak a szubkontinensen.
3. Míg az I. világháborút megelőző évtizedekben Washington a külföldön lévő vízi és szárazföldi támaszpontrendszer kialakítása során a Karib-térséget helyezte előtérbe, a II. világháború során a katonapolitikai cél a vízi, légi és szárazföldi támaszpontok kialakítása volt, illetve hogy az egyes országok már létező, saját támaszpontjainak használati jogát megszerezzék.²¹
4. Az amerikai hadiipari termékek számára a latin-amerikai piac mindig is óriási jelentőségű volt. Washington a szubkontinens országainak elsődleges beszállítója. A termékexport mellett jelentős szerepet játszott és játszik a kiképzési, módszertani know-how exportja, valamint az ehhez szükséges, nem fegyverjellegű kiegészítő anyagok és termékek eladása is.
5. Washington számára a kiszámítható, az amerikai politika és érdekérvényesítés iránt legalábbis elfogadó, de inkább baráti hozzáállás a latin-amerikai országok politikai döntéshozói részéről mindig fontos volt. Ennek különleges jelentősége azokban az időszakokban mutatkozott meg, amikor az Amerikai Egyesült Államok félkatonai vagy reguláris erők alkalmazásával járó műveleteket hajtott végre a világ különböző pontjain, kezdve a koreai háborútól egészen napjainkig, a terrorizmus elleni küzdelemig. A kiszámíthatóság, a politikai, gazdasági és biztonsági (katonai – rendvédelmi) függőség az a négy tényező, amely az amerikai politikai stratégiában fontos szerepet játszik egy-egy ország értékelése során.
6. A nyugati félteke kollektív védelme amerikai vezetés mellett, az amerikai katonai doktrína alapján, elsődlegesen az amerikai nemzetbiztonsági érdekek védelmében, amelyet a szubkontinens országai is sajátjukként fogadnak el, de a kontinentális szolidaritás jelszavával a latin-amerikai országok számára nehezen megkerülhető kapcsolatépítési alap, ha nem akarnak szembekerülni

²⁰ Az 1939-es Panamai nyilatkozatban meghatározott 300 tengeri mérföldes biztonsági zónába akkor még nem tartozott bele Kanada és Grönland. Azzal, hogy a Riói szerződés alapján a 300 mérföldes övezet magában foglalta ezeket a térségeket is, létrejött az Északi-sarktól a Déli-sarkig tartó biztonsági térség. (1 tengeri mérföld = 1852 méter.)

²¹ 2015-ben 39 országban volt az amerikai légierőnek és haditengerészetnek támaszpontja. Ezek közül Latin-Amerikában Brazíliában, Hondurasban és Kubában található amerikai katonai létesítmény. Németországban egyedül 34 amerikai katonai létesítmény található. Forrás: Department of Defense: *Base Structure Report – Fiscal Year 2015 Baseline*. 2015.

Washingtonnal. Az ellenség, amelyet az amerikai érdekek alapján határoznak meg, mindig más: a II. világháború alatt a fasizmus, a tengelyhatalmak és szövetségeseik, a hidegháború alatt a nem minden alapot nélkülöző, feltételezett kommunista behatolás és agresszió, majd a demokratikus külön úton haladók, mint Guatemala,²² vagy a polgári értelmiségiek köréből induló, de balra tolódó kubai forradalom, később a kubai példából is merítő baloldali partizánmozgalmak egész sora, például Bolíviában, Nicaraguában, El Salvadorban.²³

7. Ahogy az 5. pontban is olvasható, Washington felettébb érdekelt volt és maradt abban, hogy a nyugati féltekén kiszámítható biztonságban tudja érdekeit, kapcsolatrendszerét és az azok fejlesztéséhez, terjesztéséhez szükséges feltételeket. Enélkül a II. világháború végén kialakított és a Truman-doktrínában rögzített, a nemzetközi kapcsolatokban nem pusztán aktív, de döntő, meghatározó szerepre törekvő Amerikai Egyesült Államok tevékenysége során mindig „fél szemmel” a kontinentális háttérországát kellett volna, hogy figyelje, ami jelentősebb erőket, energiát és forrásokat kötött volna le. Azzal, hogy a latin-amerikai országok fegyveres erői – a katonai és rendvédelmi struktúrák egyaránt – folyamatos kiképzési, logisztikai, anyagi, fegyverzeti és politikai támogatást kaptak Washingtontól, kiszolgáltatottságukra is visszavezethető függőségük miatt alkalmasak és érdekeltek voltak az amerikai érdekeknek megfelelő belső rend fenntartásában.²⁴ Ez a fajta „elkötelezettség” lehetőséget adott az észak-amerikai kormányzatnak, hogy befolyását más, közvetett módon, ne a korábban ismert és gyakran alkalmazott „furkósbot” módszerével juttassa érvényre. Ennek jogi előkészítése során először az 1945. március 6-án Mexikóban aláírt Chapultepec-i okmányban fogalmazták meg valamennyi későbbi kollektív védelmi szerződés alaptételét, amely szerint bármelyik részes állam elleni támadást valamennyi részes állam elleni támadásként kezelnek.²⁵ Ezt az elvet rögzítette a Riói szerződés, és az Észak-Atlanti Szerződés is.

Figyelemre méltó tényező, hogy az amerikai hatás az országok fegyveres erőinek szervezésében is megmutatkozik. Amerikai mintára több helyen is új alapokra helyezték a már meglévő Nemzeti Gárdákat. Ezek az amerikai modellel ellentétben nem tartalékos szolgálatot vállaló állampolgárokból álló, katonai műveleti, területvédelmi, rendfenntartási és polgári védelmi területeken hatékony támogatást nyújtó struktúrák lettek. A nemzeti gárdát az egyes országok kormányzatai a sok ponton – például a belső rend védelme terén – egyezést mutató védelmi koncepcióik alapján, állandó, a felszabadító háborúig visszavezethető hagyományokra épülő, különleges feladatokra

²² Zolcsák Attila: A guatemalai forradalom (1944–1954), mint a periféria forradalma. *Orpheus Noster*, 8. (2016), 4. 70–83.; Anderle Ádám: A guatemalai forradalom (1944–1954). In *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből (évkönyv)*. 1979. 55–64.

²³ Lásd például Domingo Lilón: *Utopía y revolución en América Latina durante el siglo XX: México (1910–1917), Cuba (1959), Nicaragua (1979)*. *Acta Scientiarum Socialium*, 18. (2004), 87–96.

²⁴ Fischer (1999) i. m. 252.

²⁵ Inter-American Reciprocal Assistance and Solidarity (Act of Chapultepec). Resolution approved by the Inter-American Conference on Problems of War and Peace at Mexico. March 6, 1945. Part 1 point 3.

is bevethető műveleti egységként kezelték. Ezeket az egységeket használták fel a gerillák elleni műveletekben, illetve a hatalom birtokosai által veszélyesnek ítélt belső elégedetlenkedések, helyi lázadások elfojtására. A Nemzeti Gárda esetenként az államfőnek közvetlenül volt alárendelve, például Nicaraguában a Somoza-diktatúra idején. Más országokban, például El Salvadorban és Chilében időszakonként és kormányzatonként változóan a védelmi vagy a közrendvédelmi-belbiztonsági struktúrák részeként és alárendeltségében működtek ezeket az egységeket.²⁶

A Chapultepeci okmány, valamint a Riói szerződés mint nemzetközi jogi alapok tették lehetővé, hogy az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa 1951-ben olyan törvényt fogadjon el, amely a NATO-tagországok mellett a latin-amerikai országok számára is megnyitja a lehetőségeket a katonai programokban való részvételle.²⁷

1952 után Washington kétoldalú kölcsönös segítségnyújtási szerződésekben határozta meg a segélyprogramok feltételeit a latin-amerikai országok számára. Elsőként Ecuadorral 1952-ben, utolsóként Argentínával, 1964-ben írták alá ezt a szerződést.²⁸

6. Paradigmaváltás a katonai doktrínában

Az Amerikai Egyesült Államok tömeges, elnyomó erő alkalmazására épülő katonai doktrínájában az 1950-es évek végére megérett a helyzet a paradigmaváltásra. Ezt több tényező is siettette: a Batista-rezsim megbuktatása és a Castro-vezette kubai forradalom nyitása a szocialista világrendszer felé, a Disznó-öbölben elszenvedett kudarc 1961-ben, a globális stratégiai erőegyensúly kialakulása az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között, amelynek egyik legékezőbb jele az 1962-es rakétaválság kompromisszumos feloldása, továbbá a szubkontinens gerillamozgalmainak egyre érezhetőbb jelenléte és tevékenysége volt.²⁹ A „rugalmas válaszcsoport” mint az új doktrína alapja megváltoztatta a két világrendszer közötti katonapolitikai, védelmi beszerzési, stratégiai és katonai együttműködési és támogatási tevékenységet. Az Amerikai Egyesült Államok 1946 és 2013 között 78 milliárd – 2013-as árfolyamom számolva 160 milliárd – dollár támogatást nyújtott Latin-Amerikának, beleértve a Karib-térséget is. 1963-ban, már a Szövetség a Haladásért³⁰ program meghirdetése után mintegy 5,9 milliárd dollárt, 1965-ben közel 6,4 milliárd dollárt kapott a térség.

²⁶ Juan Carlos Gómez Leyton: *La frontera de la democracia: el derecho de propiedad en Chile, 1925–1973*. LOM Ediciones, 2004.

²⁷ Fischer (1999) i. m. 254.

²⁸ Fischer (1999) i. m. 254. A feltételek között szerepel: stratégiai anyagok szállítása az Amerikai Egyesült Államok részére, az amerikai hadipar számára szükséges területeken a latin-amerikai országok ipari termelésének növelése, a kereskedelmi kapcsolatok megszakítása a szocialista országokkal, a korábban kölcsönbérletbe vagy adományként kapott fegyverek visszaszolgáltatása az USA-nak, az így kapott fegyverek harmadik félnek való továbbadására vonatkozó tilalom, illetve az a kitétel, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke dönthet arról, melyik latin-amerikai ország, mikor, milyen feltételek mellett és milyen célokra kaphat fegyvereket. A fegyverszállításokat Washington gyakran arra használta fel, hogy a II. világháború során felhalmozott, de már nem bevetett eszközöktől (inkurrencia) kereskedelmi ügyletekkel megszabaduljon, és azt ne kelljen veszteségként kivezetni a nyilvántartásokból.

²⁹ George C. Lodge: U.S. Aid to Latin America: Funding radical change. *Foreign Affairs*, 47. (1969), July, 735–749.

³⁰ Megjegyzendő, hogy Kennedy – elődeitől, Trumantól és Eisenhower-től eltérően – már nem támogatta feltétel nélkül a latin-amerikai katonai diktatúrákat, mivel azok reformellenes merevsége, véres módszerei kompromittálták volna a programot. Lásd Fischer (1999) i. m. 258.

A támogatás összege 1978-ig fokozatosan csökkent, majd a sandinisták nicaraguai győzelme után újra erőteljesen megnőtt.³¹ Ezen belül csak 1950 és 1969 között összesen egymilliárd négyszázmillió dollárt kaptak a katonai segélyprogramokon keresztül a szubkontinens országai.³² Érzékelhető, hogy a paradigmaváltással az ellenségkép is változott, nagyobb figyelem nyilvánult meg az úgynevezett belső ellenség, a marxista, leninista, maoista mozgalmak és az ezen az ideológiai alapon létrejött szervezetek, köztük a fegyveres erőszakot alkalmazó csoportok elleni harc iránt. A nagyobb figyelem egyet jelentett a gerillaellenes harci taktikák kidolgozásával, az ilyen feladatokra kiképzendő reguláris, rendvédelmi, különleges egységek felállításával, a már létezők átszervezésével, kiképzésével és felszerelésével. Ehhez – az előbbieken bemutatott módon – Washington biztosította az anyagi, logisztikai és kiképzési hátteret, annak pénzügyi, eszköz- és személyi hátterével együtt.

A kiképzési együttműködésnek különleges szerepe volt mindenkor az amerikai nemzeti érdekeken alapuló védelmi gondolkodás kontinentálissá tételében, vagyis az Amerikai Egyesült Államok érdekeinek védelmében. Minden társadalom legerősebb csoportjainak, a védelmi, rendvédelmi és nemzetbiztonsági struktúráknak az amerikai modellhez illeszkedő, egységes vagy csereszabatos eszközökre épülő, azonos harci taktikákat alkalmazó, közel azonos harcértékű egységekké kovácsolása szintén amerikai képzési központokban felkészített altisztek és tisztek vezetésével, amerikai tanácsadók támogatása mellett biztosította a lehetőséget, hogy Washington a legfelsőbb parancsnokoktól kezdve alegységi, gyakorlatilag szakaszszintig rálátással rendelkezzen és hatással legyen ezekre a struktúrákra. A kiképzésnek és továbbképzésnek négy formáját vezették be: 1. kiképzés, felkészítés, továbbképzés az Amerikai Egyesült Államok területén lévő központokban; 2. spanyol nyelven tartott képzési kurzusok a Panama-csatorna övezetében lévő Fort Sherman katonai támaszponton;³³ 3. rövid idejű felkészítő tanfolyamok a latin-amerikai országokban, amelyeken az előadók az Amerikai Egyesült Államokból érkeztek;³⁴ 4. magas rangú, parancsnoki beosztású főtisztoknak szervezett, több hetes tanulmányút az USA-ban.³⁵

Az 1960-as évek második felében, a vietnámi háború eszkalálódásával párhuzamosan az amerikai kormányzat csökkentette a „Szövetség a Haladásért” program költségvetését. A gerillaellenes műveletekhez nyújtott támogatás programja más formában folytatódott, míg az „Élelem a Békéért” és a „Szövetség a Haladásért” mellett 1961-ben létrehozott „Békehadtest” szerepvállalása megerősödött.³⁶ Ennek

³¹ Peter J. Meyer: *U.S. Foreign assistance to Latin America and the Caribbean: Recent trends and FY2016 appropriations*. Congressional Research Service, 2016. 2–3.

³² Fischer (1999) i. m. 258.

³³ A Fort Sherman és a Fort Amador támaszpont, ahol a kiképzések nagy része folyt 1999-ben visszakerült panamai fennhatóság alá. A Fort Gulik, vagy ahogy még hívták, az *Escuela de las Américas*, ahol a Különleges Erők 8. Harccsoportja, az úgynevezett „zöld sapkások” állomásoztak, volt a helyszíne a különleges, leginkább gerillavadász kiképzésnek, amelyben a latin-amerikai fegyveres erők különleges műveleti alegységei vagy egységei vettek részt. 1966-ig összesen 1500 latin-amerikai kapott kiképzést a zöld sapkásoktól. Lásd Fischer (1999) i. m. 262.

³⁴ Az 1960-as években egy amerikai kiképzőre Guatemalában 300, Bolíviában 306, Nicaraguában 326, Chilében 1250 és Argentínában 2034 helyi katona jutott.

³⁵ Fischer (1999) i. m. 260.

³⁶ Az „Élelem a Békéért” a kedvezményezett országok élelmezési gondjainak hosszú távú egyre inkább saját erőre támaszkodó megoldásához igyekezett segítséget nyújtani. 1972-ben 9,8 millió tonna élelmiszert

okai között felsorolható az amerikai kiképzésben részesült katonai és rendőri erők, illetve parancsnokaik részvétele a térség néhány államában, mint például Peruban végrehajtott államcsínyekben, és az ennek hatására Washingtonban, a törvényhozásban kialakult ellenérzés, továbbá a vietnámi háború miatti tiltakozás jelentős erősödése az Amerikai Egyesült Államokon belül.³⁷

7. Latin-amerikai forradalmi ideológiák: José Carlos Mariátegui

A szubkontinensen jelen lévő ideológiai áramlatok jelentős része sok szempontból köthető az európai politikai ideológiákhoz, illetve azok alapján létrejött politikai szervezetekhez, mozgalmakhoz. Idetartozhatnak az európai politikai iskolában baloldalinak, illetve jobboldalinak, centristának vagy balközépnek, jobbközépnek nevezett pártok, ide kötődnek a kereszténydemokraták, de a marxista, leninista, trockista pártok is. A pártok sorában sajátos szerepet játszanak a maoista eszmék alapján létrejött pártok, illetve mozgalmak.

Van azonban néhány, alapvetően a latin-amerikai valóság talaján – nem minden óvilági hatás nélkül – létrejött ideológia, illetve ehhez köthető politikai párt, mozgalom. José Carlos Mariátegui, a perui indián származású újságíró-politikus, a latin-amerikai forradalmi ideológiák egyik legismertebb és leginkább elismert megalapozója. Talán nem érdektelen megismerni azokat a körülményeket, amelyek vizsgálata Mariáteguit elvezette a marxizmushoz, illetve annak Latin-Amerikára adaptált forradalmi koncepciójához. Mariátegui nézeteit a *Hét tanulmány a perui valóság magyarázatához* című művében fejti ki.³⁸ A kiadáshoz írt előszavában Aníbal Quijano, Mariátegui egyik legjobb ismerője, a „hatalom kolonializmusa” elmélet atyja így ír a forradalom-elmélet fejlődéséről, Mao Ce-tung, Ho Chi-Minh, Fidel Castro, Ernesto (Che) Guevara és Amílcar Cabral szerepéről:

„A második világháború óta a legintenzívebb és legnagyobb hatású forradalmi harcok színtere távol esett Európától. Győztesek, vagy elbukottak, de Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában a forradalmi gondolkodás új távlatait nyitották meg, és a marxizmus európai klasszikusainak listája mellé olyan új neveket tettek oda, akiknek gondolatai és cselekedetei nagy teret kapnak a nemzetközi vitákban: Mao, Ho Chi-Minh, Castro, Guevara, Amílcar

---

juttattak el a rászorulóknak, míg a termelés visszaesése miatt 1973-ban már csak 7,2 millió tonnát, 1974-ben csupán 3,2 millió tonnát tudtak szétosztani. Luis Portillo: *Alimentos para la Paz? La „ayuda” de Estados Unidos*. Madrid, Iepala Editorial, 1987. 113–114.

A Békéhadtest feladata volt az oktatás, egészségügy, mezőgazdaság terén elősegíteni a helyi közösségek életvitelét, életkörülményeik javítását, képzésüket és oktatásukat. A civil önkéntesek a kiküldetésben töltött két év alatt folyamatosan a helyi lakosság körében éltek, hasonló körülmények között. Mindkét szervezet az amerikai gondolkodásmódot volt hivatott továbbadni, közvetíteni a civil szférában, teljesítve az amerikai kormányzatok egyik stratégiai célját, az amerikai életmodell és gondolkodás népszerűsítését. Nem mellékes az sem, hogy ezek a szervezetek helyi kapcsolati hálójuk révén kiváló információs forrásai lehettek a hírszerző szolgálatoknak.

³⁷ Lásd részletesebben Fischer (1999) i. m. 263.

³⁸ José Carlos Mariátegui: *7 ensayos de interpretación de la realidad peruana*. Caracas, Biblioteca Ayacucho, 2007.

Cabral, csak hogy a legismertebbeket említsük. Ma a marxista gondolkodást már nem lehet csak európai szemüvegen át vizsgálni.”³⁹

Mariátegui korában éles elvi-gyakorlati vita bontakozott ki Victor Raúl Haya de la Torre, az Amerikai Forradalmi Népi Szövetség (*Alianza Popular Revolucionaria Americana* – APRA) álláspontja és a lenini rendszerbe illesztett perui helyzetértékelés között. Haya de la Torre sajátos „dualista” nézete szerint az imperializmust két alapvető vonás különbözteti meg: 1. az, hogy az országban befektetett tőke származása és annak tulajdonosa külföldi, 2. és mivel a kapitalizmus csak ezeken a befektetéseken keresztül jelenik meg ezekben az országokban, ez a fajta kapitalizmus kezdetleges. Ebből következően az imperializmus Lenin állításával szemben a (latin-amerikai) országokban a kapitalizmus első foka, és mint olyan, az első és szükséges haladó lépés a gyarmati időszakból származó hűbéri rendszer ellen.⁴⁰ Ez a forradalomelmélet szempontjából az adott időszakban áthidalhatatlan ellentétnek tűnt, mivel mind Haya de la Torre, mind pedig a leninizusból kiinduló Mariátegui figyelmen kívül hagyta azt a tényezőt, amit mind a kapitalizmus, mind pedig a forradalmi munkás- vagy agrármozgalmak és az azok nevében működő terrorszervezetek is figyelmen kívül hagytak. Haya de la Torre a kapitalizmus átnövését az extenzív fejlődési szakaszba, az imperialista terjeszkedés latin-amerikai megindulását csak önmagában vizsgálta, és nem helyezte azt bele a kapitalista gazdaság fejlődési tendenciájába. A pillanatnyi állapotot értékelte, és nem vizsgálta az utat, ahogy a kapitalista fejlődés a vizsgált állapotig eljutott, gyakorlatilag kiragadta azt a fejlődés dinamikájából. Abban azonban Haya de la Torrénak teljesen igaza volt, hogy a kapitalista fejlődés akkori, önmagához, az Amerikai Egyesült Államokban addig bekövetkezett fejlődéséhez viszonyítva a latin-amerikai feltételrendszerben a kapitalista fejlődés elindítójának, a helyi kapitalizmus alapfokának a szerepét töltötte be. Az Amerikai Egyesült Államokból beáramló tőkeexport és termelési mód, a fejlettebb termelőeszközök és az új, a Latin-Amerikában mély gyökerekkel rendelkező feudális gondolkodásmóddal ellentétes, új szemlélet mély és egyre újabb ellentéteket szülő változásokat indított el.

A dinamikus szemlélet hiányának másik fajtája viszont Mariátegui gondolataiban jelenik meg.⁴¹ A lenini forradalomelmélet skolasztikus felfogása, dogmatizálása miatt Mariátegui kezdetben még nem ismerte fel az ellentmondást a kívülről indukált latin-amerikai kapitalista fejlődés és a bolsevik elmélet, valamint a bolsevik elmélet és a latin-amerikai valóság között. A dinamikus szemlélet vagy módszer lehetőséget ad annak a vizsgálatára, illetve megállapítására, hogy az elméletet mennyiben kell a változó vagy megváltozott körülmények hatására módosuló, helyi gyakorlat alapján megváltoztatni, megreformálni, kiterjeszteni vagy elvetni. Ha a feudális örökség terhét sok szempontból még mindig hordozó, alapvetően agrárius latin-amerikai társadalmakat és az azokban, elsősorban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak körében felhalmozódó ellentmondásokat az európai, leginkább a nagyipari munkásosztály érdekeit felkaroló ideológia szempontjai szerint vizsgáljuk, és az abban

³⁹ Mariátegui (2007) i. m. előszó, x.

⁴⁰ Víctor Raúl Haya de la Torre: *El antimperialismo y el Apra*. Lima, Amauta, 1972. 18–19.

⁴¹ Anderle Ádám: J. C. Mariátegui és a perui munkásmozgalom az 1920-as években. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, 59. (1976), 57–74.

megfogalmazott gyakorlati lépéseket akarjuk Latin-Amerika feltételei között megvalósítani, az eredmény csak kudarccal végződhet. Ezt az ellentmondást ismerte fel Mariátegui, amikor túllépve és meghaladva a leninista, bolsevik forradalomelmélet dogmatizációját, a latin-amerikai, ezen belül a perui forradalom feltételeinek elemzésekor az eredeti recept szerint a „konkrét helyzet konkrét elemzéséből” indult ki, vagyis nem az európai munkások által megvívandó proletárforradalom kritériumaira alapozta a latin-amerikai forradalmak alapjául szolgáló eszméit.

8. A populizmus: sajátos, helyi válasz a nemzetközi kihívásokra

A következőkben azt vizsgáljuk, milyen szerepe volt a populizmusnak a latin-amerikai politikai folyamatokban, a radikalizálódásban és sajátos módon a deradikalizálódásban. A populizmus⁴² olyan jellegzetes latin-amerikai politikai és társadalmi jelenség, amely nem más, mint a kontinens válasza a különböző földrajzi helyekről származó, sok szempontból hasonló gazdasági, társadalmi és ideológiai kihívásokra. Ezek a kihívások különböző mértékben és mélységben érintették és érintik az egyes országokat, hiszen azok a gyarmati kortól kezdve a függetlenségi háborúk korán át az önálló politikai, gazdasági, társadalmi, jogi és igazgatási intézményrendszer kiépülésén keresztül nagyon eltérő utat jártak és járnak be. Melyek ezek a kihívások? Társadalmi kihívásnak tekinthető a gyarmati rendszerben gyökerező, de az önállóság korában – vagyis napjainkban is – létező éles társadalmi-gazdasági szegregáció és az ezt kísérő, posztfeudális mentalitás. Politikai kihívásként említhető az 1823 óta folyamatos amerikai politikai, gazdasági, etikai, erkölcsi, kulturális és katonai terjeszkedéssel szembeni, országonként a saját útját kereső elutasítás. Ennek egyik példája az amerikai imperialista modellre épülő szabadversenyos kapitalizmus helyett az állam politikai beavatkozása és szerepvállalása a gazdasági pénzügyi folyamatokban a 20. század első harmadától az ezredfordulóig, valamint a neoliberalista gazdasági modell elvetése a reformok kifulladására okozta kudarcélmény után a 21. század első évtizedében. Másik példa a politikai kihívásra a marxista, maoista, forradalmi erőszakot hirdető nézetekkel szembeni folyamatos küzdelem a kontinens legtöbb és legjelentősebb országaiban, továbbá a populizmus által leginkább érintett országokban – Mexikóban, Brazíliában, de különösen Argentínában – a saját politikai pártok intézményesülése, amely évtizedeken és politikusgenerációkon is átível. Ezt Dömény Zsuzsa a 20. század 1990-es éveit elemezve így fogalmazta meg:

„A hagyományos pártok ideológiája elhalványult azért is, mert a politizálás módja megváltozott, professzionalizálódott. A tömegpártok vezetőit segítő lelkes aktivisták helyét a különböző szakértők, szakértői csoportok vették át,

⁴² Ádám Anderle: El populismo. In Manuel Lucena Salmoral (ed.): *Historia de Iberoamérica*. 3. kötet, Madrid, Cátedra, 1988. 559–609.

Horváth Gyula: A politikai populizmus néhány jellemző vonása. *Acta Scientiarum Socialium*, 1. (1998), 1. 7–11.; Horváth Gyula: A populista rendszerek gazdaságpolitikájának néhány vonása (Cárdenas, Perón és Vargas alatt). *Acta Scientiarum Socialium*, 4. (2001), 9. 47–72.

Anderle Ádám – Horváth Gyula: *Perón – Che Guevara*. Pannonica, 2000. 7–160.

tehát a politika-csinálásban az átlag párttag már nem vesz részt, helyét fizetett szakemberek vették át, ez is egy stáció a pártokhoz kötődés fellazulásának folyamatában. A politika alsóbb szintjei is elkülönülnek ebben a folyamatban, a politikustársadalom autonómmá válik, a közvetlen visszajelzések a párttagoktól, szimpatizánsoktól, választóktól megtörnek, elakadhatnak a szakértői szinten. A következmény a pártrendszer fragmentálódása, a képviseleti demokrácia szövetének foszladozása és tekintélyvesztése.⁴³

Ezt csak fokozta és fokozza a rendszerspecifikus, a hűbéri rendszerre is emlékeztető, híres-hírhedt latin-amerikai korrupció.

Habár Dömény Zsuzsa a folyamatot az 1990-es évek kontextusában vizsgálja, elmondható, hogy az hasonló volt az 1920-as és 1930-as években zajló folyamatokhoz. A populizmus sok évtizedes életben maradása, időközönként, ciklikusan való megerősödése és előtérbe kerülése nem lenne értelmezhető, ha nem helyeznénk a populizmus „pulzálását”, ezeket a megisméltlódó hasonló jelenségeket történelmi kontextusba, amelynek kereteit a polgári értékrendszeren alapuló kapitalista és az az ellen fegyveres harcot hirdető marxista-leninista-maoista ideológia változó intenzitású, változó helyszínű küzdelme jelentette. A hatalmi pozícióit az I. világháború óta erősíteni szándékozó két ország mint a kialakuló világrend két pólusa alternatíva keresésére ösztönözte a latin-amerikai országokat, amelyek számára mindkét pólus közel hasonló veszélyt jelentett, hiszen mind az amerikai modell, mind pedig a szovjet vagy később a kínai modell inkompatibilis a szubkontinens országainak gazdasági, politikai, igazgatási, jogi és egyéb sajátosságaival, amelyek az egyes országok nemzeti jellegét és hagyományait képviselik. Ezen túlmenően bármiféle „újítás” egyet jelentett volna és egyet jelentene ma is az intézményesült hatalmi elit uralmának korlátozásával, illetve felszámolásával, a jelentős befolyással rendelkező és irányítási szerepet is betöltő, vertikális és horizontális korrupciós struktúra megszüntetésével.

Erre a kihívásra a latin-amerikai országok, amelyek gazdasági potenciáljuk, geostratégiai helyzetük, népességük és földrajzi kiterjedésük miatt is nagyobb kockázatnak voltak kitéve, mint a világgazdaságban és a nemzetközi erőviszonyokban is kisebb szerepet játszó országok, a populizmust adták válaszul. Ennek jegyében erős szociális védőhálót biztosítottak a lakosságnak, etatista gazdaság- és pénzügypolitikát valósítottak meg, befolyásolták és irányították a piaci folyamatokat, politikailag és katonailag nem kötelezték el magukat egyik pólus mellett sem, de igyekeztek számukra minél nagyobb, esetleg aránytalan gazdasági előnyöket szerezni a gazdasági-pénzügyi kapcsolatokban. Az etatista gazdasági és pénzügyi politika azonban jellegéből következően figyelmen kívül hagyta a nemzetközi gazdaság általános, gyakran autonóm folyamatait, és nem számolt a politikailag motivált gazdasági trendekkel sem. Ennek következtében a populista társadalompolitika vívmányainak finanszírozása egyre inkább, ciklikusan meghaladta az országok gazdasági teljesítőképességét, különösen a világgazdaság válságjelenségeinek időszakában, így az fel erősödve jelentkezett ezeknek az országoknak a gazdaságában és társadalmában.

⁴³ Dömény Zsuzsa: *Latin-Amerika: balra át!?* Műhelytanulmányok 12. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2007. 12.

Erre utalnak a mexikói, a brazil és az argentin gazdaság ciklikus válságjelenségei, amelyek kiváltó okául a populista kommunikáció első helyen az országoknak hitelező nemzetközi pénzügyi szervezeteket, illetve más külső körülményeket nevezett meg. A külső fenyegetettség léggömbje, illetve a gazdasági és pénzügyi szükségintézkedések fenntartása a latin-amerikai populizmus túlélésének és megújulásának eszköze. Ezek szerepe a radikalizálódásban, illetve a deradikalizálódásban alapvető, attól függően, hogy a populizmustól eltérő megoldást célul tűző csoport vagy szervezet milyen ideológiai platformon lenne kész ezeket a változásokat megvalósítani.

Feljebb már utaltam rá, hogy a populizmus mint „harmadik pozíció”⁴⁴ egyszerre lehetett egységesítő és megosztó irányzat. Része volt a Latin-Amerikában kialakult baloldali, marxista és maoista forradalmi szervezetek útválasztásában, ahogy az ezekkel ádáz harcot vívó kormányzati és nem hivatalos antimarxista, antikommunista, esetenként fegyveres csoportok identitásának kialakításában. A populizmus hosszú ideig jelentős szerepet játszott a kontinens meghatározó országainak életében, és hatása a mai napig is érezhető különösen Argentínában, ezért a jelenség lehetséges kettős hatását – más, számításba jöhető példák helyett Argentína példáján mutatom be.

Ennek oka, hogy ebben az országban vált a populizmus az ország politikai-ideológiai alaptételévé Juan Domingo Perón hatalomra kerülésével 1946-ban, és maradt fenn justicializmus néven egészen Perón 1974-ben bekövetkezett haláláig,⁴⁵ illetve az azt követő katonai államcsínyig, amely Perón harmadik feleségének, Isabel Perónnak az uralmát döntötte meg 1976-ban. Perón gazdaság- és társadalompolitikájához köthető a perónizmusként ismert jelenség, amely a társadalom jelentős rétegeinek, a munkásságnak, az alkalmazottaknak, de a parasztságnak, továbbá a középosztály társadalmi komfortérzetének, életkörülményeinek nagymértékű javítása érdekében alkalmazta a néhány bekezdéssel feljebb ismertett gazdasági intézkedéseket, és viselte azok politikai következményeit, újszerű, a klasszikus ideológiáktól távolságot tartó módon definiálva önmagát.

A perónizmus rendszeresen ismétlődő pénzügyi válságai miatt már Perón első elnöksége idején, 1946 és 1952 között erózióknak indult szavazóbázisa, a perónista populizmus híveinek tábora. Perón második, ki nem töltött elnöki mandátuma alatt, 1953 és 1955 között a sajátos, se nem jobboldali, se nem kifejezetten baloldali, ám mindkét forrásból merítő társadalomfilozófiára alapozott nacionalista gazdaságpolitika hibás alapkoncepciójának kiigazítása nem történt meg, a pénzügyi krízisjelenségek élesebbé váltak. Sajnálatos módon a Peróntól Perónig terjedő időszakban, vagyis Perón önkéntes száműzetése alatt, 1955 és 1973 között az egymást váltó, a perónizmust rendeletileg betiltó, változatlanul perónista, populista módszereket alkalmazó kormányok folyamatosan adósak maradtak az objektív gazdasági törvényszerűségek figyelembevételével a társadalomfejlesztési célkitűzések tervezése során. Ez elkerülhetetlenül oda vezetett, ahogy azt Dömény Zsuzsa a már említett munkájában is megfogalmazta, hogy

⁴⁴ Horváth Gyula: *A peronizmus*. (magánkiadás), 1996. 61.

⁴⁵ Horváth Gyula: A justicializmus: a peronizmus társadalomfilozófiája. *Világosság*, 19. (1978), 6. 392–397.

„a politikai pártok mind kevésbé feleltek meg választóik elvárásainak. Ezért a választási harcban a politikai mező közepére definiálták magukat a minél több voks megszerzése érdekében, ami tovább gyengítette a tömegek azonosulását pártjuk ideológiájával. Elmosódtak a határvonalak a jobb- és baloldal között is, ez tovább lazította a kötések, a pártok markáns arculatának halványulása a tagok és szimpatizánsok identifikációját gyengítette. A választók és választottak eltávolodása egymástól nemcsak az ígéretük be nem tartása miatti csalódások miatt következett be, hanem azért is, mert a választási ciklus közben a képviseleti demokrácia nem eléggé teszi lehetővé a civil társadalom kontrollját.”⁴⁶

Az 1960-as évek végére a középosztály és az alatta lévő társadalmi rétegek életminősége jelentősen leromlott. A helyzetet tovább rontotta, hogy a politikai érdekképviselő és véleménynyilvánítás lehetőségei annyira beszűkültek, hogy Argentína több városában, de főleg Buenos Airesben a pauperizálódó városi értelmiség, a bérből és fizetésből élő alkalmazottak között megindult a radikalizálódás, amelynek eredményeképpen változó létszámú csoportok jöttek létre, amelyek a hatalom erőszakos megragadását törvényes útnak ítélték. A csoportokban baloldali, a kubai forradalom hatására radikalizálódó fiatalok együtt vettek részt azokkal a keresztény fiatalokkal, akik a „Szerzetesek Mozgalma a Harmadik Világért” hatására szintén a fegyveres harcot választotta a társadalmi-gazdasági és kormányzati viszonyok megváltoztatására.

1968 előtt Argentínában nem volt számottevő gerillamozgalom. Onganía tábornok hatalomra kerülésével az addig a kubai modellt, valamint a rosariói születésű, argentin Ernesto „Che” Guevara példája alapján vidéken tevékenykedő csoportok a városokba tették át műveleti területüket. Ezek a csoportok két fő irányzathoz tartoztak: a perónista és a marxista irányzathoz.

A perónista csoportok között a Perónista Fegyveres Erőket (FAP), a Descamisados és a Montoneros Nemzeti Forradalmi Mozgalom (*Movimiento Nacionalista Revolucionario Montoneros*) csoportot kell megemlíteni. Ez utóbbi a későbbiekben magához vonzotta a perónisták más csoportjait, a különböző marxista csoportokból kivált „szakadárokat”, és a Forradalmi Fegyveres Erőket (FAR), amely a baloldali pártok – a Kommunista Párt és a Szocialista Élcsapat Párt – frakcióiból született azzal a céllal, hogy egyesüljön a Perónista Ifjúság (JP)⁴⁷ csoportjaival. Magának a Montoneros csoportnak az alapítói a katolikus szélsőjobb oldalról indulva⁴⁸ az egyház bizonyos csoportjaival, mint például a már említett Szerzetesek Mozgalma a Harmadik Világért csoporttal együtt jutottak el az 1970-es évek elejére a perónista baloldalra.

A Montoneros tagjai első akciójukat 1970. május 29-én hajtották végre, amikor otthonából elrabolták, majd „népbíróság” elé állították, és az egy évvel korábbi córdobai lázadás véres leverése és vezetőinek meggyilkolása vádjával halálra ítélték

⁴⁶ Dömény (2007) i. m. 11.

⁴⁷ Ebben a szervezetben tevékenykedett Néstor Carlos Kirschner, későbbi köztársasági elnök is, a neopopulizmus egyik legjelentősebb személyisége, képviselője.

⁴⁸ Mindhárom alapító vezetőjük, Fernando Abel Medina, Mario Eduardo Firmenich és Carlos Gustavo Ramus az argentinai Actio Catholica tagjai voltak. Mindhárman részt vettek Aramburu tábornok elrablásában és kivégzésében. A negyedik elkövető, Norma Arrostito, a baloldaltól érkezett a Montoneros csoportba.

és kivégezték Pedro Eugenio Aramburu tábornokot, volt vezérkari főnököt, 1955 és 1958 között Argentína köztársasági elnökét. A terrorakció katalizálta az argentin társadalom felső-közép osztályát és felsőbb köreit, az ipari, a pénzügyi, a politikai és gazdasági élet kulcsszereplőit, illetve a legfelső katonai, rendőri és titkosszolgálati köröket. Tekintettel arra, hogy Aramburu elrablása egy kiválóan megszervezett és végrehajtott művelet volt, nem volt kétséges, hogy feltehetően külföldön kiképzett, jól felkészített és harcra kész fegyveres csoporttal állnak szemben. Aramburu kivégzése további eszkalálódáshoz vezetett, így a baloldali radikalizáció ellenpontjaként megindult a jobboldali radikalizáció. A jobboldal félelmeit csak tovább erősítette Dr. Salvador Allende megválasztása Chile elnökévé.⁴⁹

Argentínában a jobboldali radikalizációról szólva sajátos módon újra csak a perónizmusba mint a jobboldali radikalizálódás forrásába és platformjába ütközünk. Ha összehasonlítjuk a két típusú radikalizálódást, könnyen észrevehető, hogy a jobboldali „nemzeti” radikalizálódás az ország legfelső szintű gazdasági, pénzügyi, katonai, nemzetbiztonsági, rendvédelmi és igazgatási vezetőinek támogatása és aktív részvétele mellett, külső, külföldi támogatás nélkül, szervezeten, gyakorlatilag központi irányítással indult el és ment végbe. A két oldal nyílt konfrontációjára Perón spanyolországi száműzetéséből való visszatérésekor, 1973 júniusában, már az Ezeiza repülőtéren sor került. A Perónra várakozó bal- és jobboldali perónisták között szabályos ütközet alakult ki, amely halálos áldozatot is követelt. Természetesen mindkét oldal igyekezett Perónt a maga oldalára állítani, személyével igazolni tetteiket és politikai elképzeléseiket.

Az előbbieken már vázolt okokból az argentin vezetők, köztük Juan Domingo Perón, rendkívüli aggodalommal szemlélték a baloldali „marxizmus által megfertőzött” perónisták tevékenységét. Úgy ítélték meg, hogy már nem képesek ellenőrzésük, irányításuk alatt tartani őket, így elkerülendő a polgárháborús állapotok kialakulása és a marxista forradalmi nézetek további terjedése, meg kell állítani, fel kell számolni ezeket a csoportosulásokat.

Az Argentin Antikommunista Szövetség (AAA vagy Triple A) létrejöttéről Hugo Gambini *Perón a Triple A megalkotója* című tanulmányában,⁵⁰ amely a legnagyobb konzervatív beállítottságú argentin napilapban, a *La Nación*ban jelent meg 2007. február 9-én állítja, hogy 1973. szeptember 25-én, tehát Perón október 12-i beiktatása előtt 17 nappal merénylet áldozata lett José Rucci, az Általános Szakszervezeti Szövetség elnöke, Perón legközelebbi barátainak egyike. Mivel a terrorakciót a Montoneros csoport követte el, október 1-jére Perón tanácskozást hívott össze az Olivosban található elnöki rezidenciára. A megbeszélésen, amelyen az ideiglenes elnök, Raúl Lastiri, Perón harmadik felesége, María Estela Martínez de Perón, avagy Isabel, valamint valamennyi tartományi kormányzó és helyetteseik, továbbá a kormány

⁴⁹ Allende, akire fiatal korában erősen hatottak Juan de Marchi anarchista nézetei, az 1930-as és 1940-es években már a Szocialista Párt egyik, valparaisói vezetője volt. 1970-re eljutott nemcsak a szocializmus eszméinek elfogadásáig, de azok megvalósításáig, Chilében. A szocialistákat és a kommunistákat is összefogó Népi Egység jelöltjeként demokratikusan választották államfővé 1970-ben. A Népi Egység kormányát az Amerikai Egyesült Államok támogatását is élvező, a belső, jobboldali radikalizáció eredményeként létrejött, a három haderőnem és a csendőrség legfelső parancsnoki állományából kialakított Augusto Pinochet Ugarte tábornok vezette katonai junta döntötte meg, még latin-amerikai méretekben is szélsőségesen kegyetlen, megtorló módszereket alkalmazva.

⁵⁰ Hugo Gambini: Perón, creador de la Triple A. *La Nación*, 2007.

tagjai is részt vettek, titkos irányelveket fogadtak el, amelyeket egy emlékeztetőben rögzítettek. Jelen volt José López Rega is, Perón megkerülhetetlen személyi titkára az emigrációban, majd népjóléti miniszter és az Elnöki Hivatal magántitkárságának vezetője. Ő volt az, aki Perón elképzelését a „Nemzeti Perónista Mozgalomba beférkőzött marxisták felszámolására létrehozandó” szabadcsapatokról megvalósította és megszervezte a Triple A-t.

Első terrorakciójukra november 21-én került sor, amikor a Polgári Radikális Unió (*Unión Cívica Radical* – UCR) szenátorának, Hipólito Yrigoyennek gépkocsijába bombát rejtettek, ami a motor beindításakor felrobbant. A szenátor csak csodával határos módon menekült meg, de egyik lába súlyosan megsérült a merényletben. Ezt követően rendszeresen tartottak olyan kabinetüléseket, amelyeken diaképeket mutattak azokról, akiket a „szabadcsapatoknak” likvidálniuk kell. Hugo Gambini szavait, továbbá López Rega kulcsszerepét Perón kilenc hónapos elnöksége, majd özvegyének és utódjának, Isabel Perónnak az uralma alatt a Triple A által elkövetett véres, szelektív, egyének ellen, politikai motiváció alapján végrehajtott terrortámadásokban megerősítette a Norberto Oyarbide szövetségi bíró által lefolytatott, majd az argentin Képviselőház által megerősített vizsgálat is, amely megállapította, hogy a Triple A „emberiség ellenes bűncselekményeket hajtott végre”.⁵¹

A Triple A tevékenysége Isabel Perón hatalmának 1976. március 24-i megdöntésével gyakorlatilag véget ért. A Perón által megálmodott és López Rega által megszervezett és irányított terrorszervezet helyét és szerepét maga az állam vette át. Argentínában a demokratikus intézményrendszer működése csak 1983-ban állt helyre.

A perónizmus története és fejlődése napjainkban is tart, bizonyítékot szolgáltatva a populizmus sajátosságára, önellentmondására mint a bal- és jobboldali radikalizáció táptalaja, illetve arra a többször említett politológiai ellentmondásra, amely a klaszikus politikatudományi kifejezések és a latin-amerikai, ázsiai és afrikai országok jelentős részében zajló, nemzeti fejlődési folyamatok értékelése között mutatkozik.⁵²

9. Latin-Amerika külön úton: a lázadó egyház és a felszabadítás teológiája

A katolikus egyház Latin-Amerikában a gyarmatosítás óta megkerülhetetlen szerepet játszott és játszik ma is. Ugyanakkor hiba lenne az egyházat önmagát monolitikus

⁵¹ Lásd Oyarbide bíró által hozott határozat: Causa N° 1075/2006 caratulada “Triple A” Resolución del juez federal Norberto Oyarbide, del 26 de diciembre de 2006, declarando delitos de lesa humanidad aquellos hechos cometidos en el marco de la actuación de la asociación denominada Triple A. Proyecto Desparecidos. Megjegyzendő, hogy López Rega Isabel Perón elnöksége alatt kulcsszerepet játszott az Argentin Légierő által végrehajtott kábítószer-csempészési akciókban is. Végül 1986-ban az Amerikai Egyesült Államokban fogták el, majd kiadták Argentínának, ahol börtönbüntetése alatt, 1989-ben halt meg. López Rega kötődése a nemzetközi bűnözéshez, ezen belül a kábítószerrel elkövetett bűncselekményekhez érdekes következtetésre ad lehetőséget. Feltételezhető, hogy a terrorizmus – ideológiai motivációtól függetlenül – összefonódhat és össze is fonódik a nemzetközi bűnözéssel, annak legjövődelműbb, és társadalmilag, köz- és nemzetbiztonságilag legveszélyesebb ágaival és szervezeteivel.

⁵² Bács Zoltán György: Argentína. In Szente-Varga Mónika – Bács Zoltán György (szerk.): *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 11–24.

egységként kezelni. Ez megkönnyítené ugyan a kutató munkáját, ám tévútra vinne, hiszen az egyház és azon belül az egyes érsekségek, püspökségek, szerzetesrendek magatartása soha nem volt egységes a gyarmatosítottakkal kapcsolatban sem.

A függetlenségi háborúk után kialakuló országok klérusa egyértelműen az uralgó osztályt, a hatalmat gyakorló és az egyház elsődlegességét elismerő csoportokat támogatta, gyakorlatilag tudomást sem véve az általa „pásztorolt nyáj” többségét kitevő, a társadalom alsó rétegeit fizikai létükben és nem csak hitükben érintő ellentmondásokról. Ezzel szemben ott voltak a társadalom számkivetettjeivel, a vidéki kreol parasztsággal és a nincstelen indiánokkal sorsukban osztozó alsó papság képviselői, akiknek élete és szolgálata egybeforrt a nélkülözőkkel. Az ellentmondások és a feszültség folyamatosan nőtt, de az addig még megkérdőjelezhetetlen tekintélyű klérus ura tudott maradni a helyzetnek.

Ez az állapot az I. világháború után kezdett megváltozni.⁵³ A változás egyik jele volt az 1929-es Lateráni Egyezmény, amivel az egyház jogilag is elvesztette területi fennhatóságát korábbi olaszországi birtokainak túlnyomó része felett. Az egyház szerepének és jelentőségének további változását hozta a II. világháború, illetve XII. Pius (Eugenio Pacelli) sajátos, azóta is vitatott magatartása a náciizmus időszakában.⁵⁴ A helyzetet tovább bonyolította a kétpólusú világrend kialakulása, a globális biztonság elvének tértnyerése, a korábbi vezető hatalmak: Nagy-Britannia és Franciaország viszonylagos háttérbe szorulása.

A latin-amerikai országokban végbement változások sem az egyház pozícióit erősítették. Meggyengült állapotában a korszerűtlenné vált dogmatikai gyökerekhez következetesen ragaszkodó, a realitások felett szemet hunyó Szentszék és a latin-amerikai országok hagyományos politikai szereplői között még jelentős tekintélynek örvendő klérus sem volt képes sem ideológiai, sem gyakorlati, életviteli kérdésekben alternatívát felkínálni az egyre inkább radikalizálódó társadalmi rétegeknek, illetve a velük élő alsó papságnak.

Ebben a helyzetben jelentek meg először Latin-Amerikában 1955 táján az úgynevezett „bázisközösségek” Brazíliában, majd terjedtek el a szubkontinens más országaiban. Végül az 1958-ban, a doktriner XII. Pius után Szent Péter trónját elfoglaló XXIII. János pápa (Angelo Roncalli)⁵⁵ felismerte: az egyház nem maradhat passzív a növekvő és súlyosbodó problémákkal szemben, nem teheti meg, hogy nem vesz róluk tudomást, és úgy tesz, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, és az egyház egységét és egységes irányíthatóságát nem fenyegetné semmi. Az egyház saját irányító, vezető, iránymutató szerepének megerősítése céljából több kompromisszumot

⁵³ Lásd részletesebben: Bács Zoltán György: *Algunas consecuencias de la 1a Guerra Mundial para la Iglesia Católica y de América Latina*. In Fischer Ferenc – Domingo Lilón – Deák Máté (szerk.): *Iberoamericana Quinceeclesiensis 13: El final de la Belle Époque: antecedentes y consecuencias de la I Guerra Mundial en los países iberoamericanos*. Pécs, Universidad de Pécs, Centro Iberoamericano, 2015. 1–5.

⁵⁴ Eugenio Pacelli pápává választásának 80. évfordulója alkalmából tartott audiencián, amelyen a vatikáni titkos levéltár vezetői és munkatársai vettek részt, Ferenc pápa bejelentette, hogy 2020. március 2-án megnyitják és kutathatóvá teszik a levéltár XII. Piusra vonatkozó dokumentumait. Lásd Christopher Wells: *Pope Francis: Pius XII archives to open next year*. *Vatican News*, 2019.

⁵⁵ Angelo Roncalli egy nagyon szegény, több gyermekes családban látta meg a napvilágot 1881-ben. A vatikáni tisztségviselők jelentős részével ellentétben nem volt nemesi származású, közvetlen élményei voltak a társadalom perifériáján élők problémáiról. Ő volt az első, aki a pápák közül gyóntatott és misét celebrált egy börtönben.

is felvállalt, megelőzendő, hogy maradisága miatt a hívők elforduljanak tőle, és inkább a forradalmi ideológiák kínálta utat válasszák problémáik megoldására.

Az 1962 és 1965 között ülésező II. Vatikáni Zsinat által elfogadott „Populorum Progressio”, a „Pacem in Terris” és a „Mater et Magistra” kezdetű három enciklika, valamint a „Gaudium et Spes” kezdetű pásztori konstitúció meghatározta az egyház álláspontját a szegénységgel kapcsolatban, kijelölte szerepét a társadalom legsebezhetőbb rétegei érdekeinek védelmében, és lehetővé tette hívők és nem hívők együttműködését ezen a területen. Ez utóbbi nyitotta meg az utat a felszabadítás teológiája előtt, amelyet először Gustavo Gutiérrez Merino perui dominikánus szerzetes foglalt össze⁵⁶ 1968 júliusában a Szerzetesek és Laikusok II. Találkozásán, a perui Chimbotében. A több mint 20 nyelven kiadott esszében Gutiérrez többször hivatkozik Karl Marxra és az előbb említett „Populorum Progressio” kezdetű enciklikára és a „Gaudium et Spes” konstitúcióra.⁵⁷

A hívők és nem hívők közötti együttműködés lehetőségének legalizálása alapozta meg, hogy a „lábadó egyház” egyes korai képviselői nemcsak a saját országuk klérusával, de az együttműködést akadályozni kívánó szentszéki prelátusokkal is szembe helyezkedtek. Kimondva-kimondatlanul támogatták a hívők nagy tömegeinek radikalizációját, szerepet vállaltak a politikai küzdelemben, és egyes esetekben még a fegyveres harcban is, ahogy tette a mártírként tisztelt Camilo Torres Restrepo kolumbiai pap is, aki 1966-ban halt meg a később terrorszervezetként ismertté vált Kolumbiai Nemzeti Felszabadító Hadsereg soraiban. Mások, mint például Carlos Mugica argentin pap 1974-ben a diktatúra elleni harcnak lett áldozata.

Ugyan Gutiérreznek a felszabadítás teológiájáról 1968 júliusában elmondott előadása még csak utalásokat tartalmaz a latin-amerikai erőszakról és a várható, szintén erőszakos reakcióról, de ez után három héttel, 1968 augusztusában a Latin-Amerikai Püspöki Konferenciának (CELAM) II., a kolumbiai Medellínben tartott találkozásán elfogadott 16 dokumentumból nyolc már a helyzet konkrét elemzése mellett feladatokat és iránymutatást is tartalmaz.⁵⁸ Figyelemre méltó tény, hogy ezek alapján az alsó papság jelentős része már nem zárta ki sem a marxistákkal való együttműködést, sem pedig a fegyveres harcot a szegények érdekeinek védelmében.⁵⁹ Ez az a jellegzetesség, ami a felszabadítás teológiáját a latin-amerikai terrorizmus egyik jelentős, potenciális ideológiai bázisává tette.

⁵⁶ José Luis Gómez Martínez: *Teología de la liberación y contexto literario Gustavo Gutiérrez. Hacia una teología de la liberación*. Proyecto Ensayo Hispánico. A témáról már 1988-ban is írtam *Az állam és egyház Chilében, az 1960–70-es években* című egyetemi doktori értekezésem 36. oldalán. A disszertáció megtalálható a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában.

⁵⁷ Gutiérrez gondolatai magyarul is elérhetők. Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller: *A szegények oldalán – A felszabadítás teológiája*. Budapest, Új Ember, 2016. Vonatkozó tanulmány: Lukács László: *A keresztény szabadság politikai dimenziói a felszabadítási teológia tükrében*. In Benkő Ágota – Vértesaljai László (szerk.): *Kereszténység, nemzet, szabadság: a nemzeti liberalizmus mai esélyei*. Budapest, Jezsuita, 2016. 97–131.

⁵⁸ Lásd *II Conferencia General del Episcopado Latinoamericano. La Iglesia en la actual transformación de América Latina a la luz del Concilio* (CELAM, 1968).

⁵⁹ Az aktualitásokról lásd François Houtart: *A felszabadítási teológia jelenlegi helyzete Latin-Amerikában. Esmélet*, 23. (2011), 90. 63–73.

10. A deradikalizáció és annak veszélyei

Minden jelenségnek, így a lázadásnak is van egy sajátos életciklusa. A lázadás leszálló, kihunyó ágában ezt deradikalizációnak is lehet nevezni. Ez egy természetes jelenség, amely a társadalmi folyamatok dinamikájában azt a szerepet tölti be, amit a fizikában leírva Newton III. törvényeként ismerünk. A „hatás-ellenhatás” törvényéről van szó. A latin-amerikai populizmus kapcsán említett radikalizáción túlmenően, más társadalmi közegekben tapasztalható radikalizációra válaszul megindulhat egy eltávolodási folyamat, a „deradikalizáció”. Mind a baloldali „forradalmi”, mind a jobboldali „nemzeti” radikalizáción átesett szervezetek, illetve egyének cselekményeit, illetve azok következményeit látva, az elveikkel korábban szimpatizálók jelentős része elfordul tőlük, nyíltan vagy burkoltan elutasítja a velük való, akárcsak elvi közösség vállalását, de még a kapcsolattartást is. Bekövetkezhet a kiábrándulás vagy a rossz tapasztalatok szülte „apolitikus bebábozódás”, amelynek eredménye, hogy a politikai PR-kampányok és választások célcsoportja a bizonytalan, határozatlan választók sajátos „szürke” tömege. Az ő meggyőzésük egyaránt célja a hatalmat mindenkor gyakorlóknak és a velük szembenálló, a hatalom megszerzésére törekvőknek. A társadalmi folyamatok dinamikájából következően a deradikalizáció legnagyobb veszélye a kritikus politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális konfrontációk esetén könnyen bekövetkező reradikalizáció, amely nem hagyható figyelmen kívül a társadalmi-gazdasági fejlődési programok nemzetbiztonsági, terrorelhárítási szempontokat is figyelembe vevő tervezésénél.

Felhasznált irodalom

- 125 años de la fundación del Partido Revolucionario Cubano. *Público*, 2017. Online: www.publico.es/politica/125-anos-fundacion-del-partido.html
- II Conferencia General del Episcopado Latinoamericano. La Iglesia en la actual transformación de América Latina a la luz del Concilio*. CELAM, 1968.
- Anderle Ádám: J. C. Mariátegui és a perui munkásmozgalom az 1920-as években. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, 59. (1976), 57–74.
- Anderle Ádám: A guatemalai forradalom (1944–1954). In *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből (évkönyv)*. 1979. 55–64.
- Anderle Ádám: *Vihar a Sierrában*. Budapest, Gondolat, 1981.
- Anderle Ádám: El populismo. In Manuel Lucena Salmoral (ed.): *Historia de Iberoamérica*. 3. kötet, Madrid, Cátedra, 1988, 559–609.
- Anderle Ádám – Horváth Gyula: *Perón – Che Guevara*. Pannonica, 2000.
- Anderle Ádám: *Kuba története*. Budapest, Akkord, 2004.
- Anderle Ádám (szerk.): *Latin-Amerika: A függetlenség útjai. Bicentenario, 1810–2010*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2012
- Benkő Ágota – Vértessaljai László (szerk.): *Kereszténység, nemzet, szabadság: a nemzeti liberalizmus mai esélyei*. Jezsuita Kiadó, 2016.
- Causa N° 1075/2006 caratula “Triple A” Resolución del juez federal Norberto Oyárbide, del 26 de diciembre de 2006, declarando delitos de lesa humanidad

- aquellos hechos cometidos en el marco de la actuación de la asociación denominada Triple A. Proyecto Desaparecidos. Online: www.desaparecidos.org/nuncamas/web/juicios/argentin/capital/aaa/resoluc/oyarbide_20061226.htm
- Department of Defense: *Base Structure Report – Fiscal Year 2015 Baseline*. 2015.
- Dömény Zsuzsa: *Latin-Amerika: balra át!?* Műhelytanulmányok 12. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2007.
- Fischer Ferenc: *El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile 1885–1945: Ensayos*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 1999.
- Fischer Ferenc – Domingo Lilón – Deák Máté (szerk.): *Iberoamericana Quinqueeclesiensis 13: El final de la Belle Époque: antecedentes y consecuencias de la I Guerra Mundial en los países iberoamericanos*. Pécs, Universidad de Pécs, Centro Iberoamericano, 2015.
- Gambini, Hugo: Perón, creador de la Triple A. *La Nación*, 2007. Online: <http://lanacion.com.ar/884744-peron-creador-de-la-triple-a>
- Gómez Leyton, Juan Carlos: *La frontera de la democracia: el derecho de propiedad en Chile, 1925–1973*. LOM Ediciones, 2004.
- Gutiérrez, Gustavo – Gerhard Ludwig Müller: *A szegények oldalán – A felszabadítás teológiája*. Budapest, Új Ember, 2016.
- Haya de la Torre, Víctor Raúl: *El antimperialismo y el Apra*. Lima, Amauta, 1972.
- Horváth Gyula: A juszocializmus: a peronizmus társadalomfilozófiája. *Világosság*, 19. (1978), 6. 392–397.
- Horváth Gyula: *A peronizmus*. (magánkiadás), 1996.
- Horváth Gyula: A politikai populizmus néhány jellemző vonása. *Acta Scientiarum Socialium*, 1. (1998), 1. 7–11.
- Horváth Gyula: A populista rendszerek gazdaságpolitikájának néhány vonása (Cárdenas, Perón és Vargas alatt). *Acta Scientiarum Socialium*, 4. (2001), 9. 47–72.
- Horváth Marcell: *A Panama-csatorna szerződés, avagy egy kis nemzet küzdelmei az önállóságért*. Budapest, Dialóg Campus, 2011.
- Horváth Emőke – Lehoczki Bernadett (szerk.): *Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok: Amerika a XIX–XXI. században*. Budapest, L'Harmattan, 2019.
- Houtart, François: A felszabadítási teológia jelenlegi helyzete Latin-Amerikában. *Eszmélet*, 23. (2011), 90. 63–73.
- Inter-American Reciprocal Assistance and Solidarity (Act of Chapultepec). Resolution approved by the Inter-American Conference on Problems of War and Peace at Mexico. March 6, 1945.
- Kovács Márk Károly: Gerilla-hadviselés és a terrorizmus kapcsolatrendszere napjainkban. *Hadtudományi Szemle*, 12. (2019), 1. 101–116. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.6>
- Kökény Andrea: Diplomáciai siker vagy a „sorstól rendelt küldetés”? Texas és Oregon csatlakozása az Amerikai Egyesült Államokhoz. In Horváth Emőke – Lehoczki Bernadett (szerk.): *Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok: Amerika a XIX–XXI. században*. Budapest, L'Harmattan, 2019. 77–92.
- Kökény Andrea: The Relations between the Texas Republic and Mexico: The Santa Fe Expedition. *Acta Hispanica – Acta Universitatis Szegediensis De Attila József*

- Nominatae Acta Hispanica Supplementum*, II. (2020), 15–24. Online: <https://doi.org/10.14232/actahisp.2020.0.15-24>
- Ленин, В. И.: *Полное Собрание Сочинений*. Том. 33. *Государство и революция*. Издательство политической литературы, 1969.
- Lilón, Domingo: Utopía y revolución en América Latina durante el siglo XX: México (1910–1917), Cuba (1959), Nicaragua (1979). *Acta Scientiarum Socialium*, 18. (2004), 87–96.
- Lilón, Domingo – Miguel Dantas da Cruz – José Antonio Sánchez Román et alii: *Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, 2013.
- Lodge, George C.: U.S. aid to Latin America: Funding radical change. *Foreign Affairs*, 47. (1969), July, 735–749. Online: <https://doi.org/10.2307/20039412>
- Lukács László: A keresztény szabadság politikai dimenziói a felszabadítási teológia tükrében. In Benkő Ágota – Vértesaljai László (szerk.): *Kereszténység, nemzet, szabadság: a nemzeti liberalizmus mai esélyei*. Budapest, Jezsuita, 2016. 97–131.
- Mariátegui, José Carlos: *7 ensayos de interpretación del a realidad peruana*. Caracas, Biblioteca Ayacucho, 2007.
- Martínez, José Luis Gómez: *Teología de la liberación y contexto literario Gustavo Gutiérrez. Hacia una teología de la liberación*. Proyecto Ensayo Hispánico. Online: www.ensayistas.org/critica/liberacion/TL/documentos/gutierrez.htm
- Meyer, Peter J.: *U.S. Foreign assistance to Latin America and the Caribbean: Recent trends and FY2016 appropriations*. Congressional Research Service, 2016.
- Minello, Nelson: El sistema interamericano de defensa. Las relaciones interamericanas con las Fuerzas Armadas de América Latina. *Chile-América*, (1978), 41–42.
- Portillo, Luis: *Alimentos para la Paz? La „ayuda” de Estados Unidos*. Madrid, Iepala Editorial, 1987.
- Strong, Rowan: *Anglicanism and the British Empire, c. 1700–1850*. Oxford, Oxford University Press, 2007. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199218042.001.0001>
- Szente-Varga Mónika – Bács Zoltán György (szerk.): *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Szun-ce: *A háború művészete*. Budapest, Helikon, 2015.
- Taylor, Philip B.: Hemispheric Defense in World War II. *Current History*, 56. (1969), 33.
- Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus és a gerilla hadviselés azonosságai és különbségei. *Hadtudomány*, 24. (2014), 1. 126–154.
- Wells, Christopher: Pope Francis: Pius XII archives to open next year. *Vatican News*, 2019. Online: www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-03/pope-francis-vatican-secret-archives-pius-xii.html
- Zolcsák Attila: A guatemalai forradalom (1944–1954), mint a periféria forradalma. *Orpheus Noster*, 8. (2016), 4. 70–83.